AtıfCite: Pınar. M. (2023). II. Meşrutiyet döneminde patrikhanenin gölgesinde sıra dışı bir millet vekili Kozmidi Pandalaki Efendi (1908-1912). *İçtimaiyat*, 7(2), ss. 546-564.

İÇTİMAİYAT

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat

Başvuru / Recieved:
20 / 06 / 2023

Kabul / Accepted
10 / 09 / 2023

DOI: 10.33709/ictimaiyat.1317748

II. Meşrutiyet Döneminde Patrikhanenin Gölgesinde Sıra Dışı Bir Milletvekili Kozmidi Pandalaki Efendi (1908-1912)

An Extraordinary Deputy Kozmidi Pandalaki Efendi in the Shadow of the Patriarchate in the Second Constitutional Era (1908-1912)

Mehmet PINAR[a]

Öz

Meşrutiyet dönemiyle birlikte Gayrimüslimler elde ettikleri siyasi haklarla Osmanlı yönetim kademelerinde belirleyici bir konuma yükselirler. Bu kesim içerisinde Rumlar, siyasette daha etkin ve aktif rol oynar. Rum toplumu içinde Kozmidi Efendi, Osmanlıcılık düşüncesini içselleştiren argümanlar kullanırken onun Patrikhane/Yunan Devleti gölgesinde siyaset yaptığı iddiaları paradoksal bir durum teşkil eder. Dini ritüellere bağlılığı/düşkünlüğü parlamento hayatının önüne geçer. Millet iradesinin tecelli etmesinin önündeki en büyük engel olarak padişah otoritesini görür. İttihat ve Terakki listesinden meclise girmesine karşın bu oluşuma yönelik muhalefeti göze çarpar. İslami esaslara göre yönetilen Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlığın esaslarına vakıf olamayacağı düşüncesinden hareketle mezheplerin işleyişiyle ilgili tasarrufta bulunmasını sağlıklı bir adım olarak görmez. Kiliseler Kanunu tartışmalarında siyaset kurumundan ziyade yargı kurumlarının belirleyici olmasını daha doğru bir yaklaşım olarak okur. Kiliselerin kontrolünün/tasarruf hakkının toplumda ağırlığı olan ve tarihsel süreçte önemli roller üstlenen cemaatlere verilmesi gerektiğini söylemekten çekinmez. Sonuç olarak kiliselerin otoritesinin Rum cemaatinde olması gerektiğini savunur. Kozmidi Efendi'nin mecliste izlediği politik çizginin/tavrın Rum siyasetine mi Osmanlı siyasetine mi yakın olduğunu anlamaya/anlamlandırmağa çalışacağız.

Anahtar Kelimeler
Kiliseler, Kozmidi Efendi. Meclis-i Mebusan, Meşrutiyet, Patrikhane, Rumlar

Abstract

With the Second Constitutional period, non-Muslims rose to a decisive position in the Ottoman administration with the political rights they obtained. Among this group, the Greeks play a more active and active role in politics. While Kozmidi Efendi uses arguments that internalize the thought of Ottomanism within the Greek society, the allegations that he is engaged in politics in the shadow of the Patriarchate/Greek State constitutes a paradoxical situation. His devotion to religious rituals takes precedence over parliamentary life. The sultan sees his authority as the biggest obstacle to the manifestation of the will of the nation. Although he entered the parliament from the list of Union and Progress, his opposition to this formation is striking. Considering that the Ottoman Empire, which was governed by Islamic principles, would not be able to know the principles of Christianity, he did not see it as a healthy step to make decisions about the functioning of the sects. He reads it as a more correct approach to have judicial institutions rather than the political institution in the discussions of the Law of Churches. He does not hesitate to say that the control/right to save the churches should be given to the communities that have a weight in the society and play an important role in the historical process. As a result, he argues that the authority of the churches should be in the Greek community. We will try to understand/make sense of whether the political line/attitude followed by Kozmidi Efendi in the parliament is close to Greek or Ottoman politics.

Keywords
Churches, Kozmidi Efendi, Parliament, Constitutional, Patriarchate, Greeks.

[a] Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Van/Türkiye. Email: mmetpinar@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License ile lisanslanmıştır.
İçtimaiyat Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0lisansı altında yayımlanır. / Journal of Ictimaiyat Magazine ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

1. Giriş

II. Meşrutiyet dönemi, sistematik olarak III. Selim dönemiyle başlayan değişim sürecinin Cumhuriyet'ten önceki son halkasını oluşturdu. Cumhuriyet'e geçiş sürecini hızlandıran II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nın siyasal hayat üzerinde belirleyici olma isteği dikkat çekiciydi. Bu süreçte iktidarın Gayrimüslimler ile ilişkilerinde değişen siyasi koşulların da etkisiyle dönem dönem yakınlaşma-uzaklaşma şeklinde değişkenlikler göze çarpmaktaydı. Siyasi partilerin/derneklerin kurulması, basın hayatının zenginliği, geniş tabanlı özgürlük ortamı, Gayrimüslimlerin siyasi, sosyal ve basın hayatında etkinliğini arttırdı. Bu süreçte Gayrimüslimler, Meşrutiyet öncesi elde ettikleri kazanımları arttırmaya yönelik bir tavır sergilediler. Gayrimüslimler içinde Rumlar tarihi süreç içerisinde siyasi, sosyal ve ekonomik yönden diğer toplumlara nazaran daha büyük gelişme gösterdi. Rum toplumunun sermaye birikimi, okuyan entelektüel bir kesimi barındırması, uluslararası ticaret hacmi vb. faktörler siyasallaşma sürecini hızlandırdı. Bu dinamiklerin yanında İngiltere, Fransa gibi devletlerin de desteğiyle erken bir devletleşme süreci yaşadılar. Rum toplumunun 19.yüzyılın ilk yarısında uluslaşma/devletleşme sürecini tamamlamaları, Osmanlı toplumunda yaşayan Rumların siyasal zeminde devlet aygıtlarıyla kurdukları ilişki biçimini de etkiledi.

Rum toplumunun en önemli siyasal aygıtı, II. Meşrutiyet'in başında daha organizeli hareket etmek için Ath. Suliotis-Nikolaidis ve I. Dragumis tarafından İstanbul'da kurulan "Konstantiniye " adlı gizli örgütüydü. Yunan Hükümeti tarafından finanse edilen ve onunla doğrudan bağlantılı olan bu örgüt, 1912 yılında Balkan Savaşı'nın başlamasına kadar varlığını sürdürdü. Konstantiniye Örgütü, Osmanlı hükümet merkezinde değişik türde fonksiyonlara sahipti. Bu örgüt, Yunan Büyükelçiliği'ne, konsolosluklara ve diğer Rum gizli örgütlerine bilgi toplayıp aktarmakta, Patrikhane ile ortak çalışmakta ve Bulgarlarla mücadele etme, Rumların silahlandırılması gibi Rumların her türlü problemleri ile ilgilenmekteydi. Konstantiniye Örgütü, Jön Türk Devrimi'nden sonra İstanbul'da Rumların siyasi örgütü olan Rum Politik Derneği'ni kurdu. Rum Politik Derneği'nin kurulmasından sonra Makedonya'nın değişik kentlerinde de Selanik, Manastır, Serez, Melnik, Strumitsa'da şube/örgütlenmelerine gidildi. Ayrıca kardeşlik dernekleri gibi, değişik Rum kültür dernekleri kuruldu. Bunun yanında Rumların Makedonya'da silahlı mücadele yürüten ve Yunan Hükümeti'nden yardım gören Panhelenist Örgüt'ü de etkili yapılanmalardan biriydi.

Rumların Meşrutiyet öncesi ve sonrasında elde ettikleri siyasi ve ekonomik kazanımları koruma refleksleri, siyaset kurumuyla çatışmayı da beraberinde getirdi. Osmanlı coğrafyasında yaşayan mezkûr toplumun Patrikhane ve Yunanistan Devleti'nin çıkarları doğrultusunda bir tavır takınmaları, gerginliği tırmandırdı. İlk dönemlerinde İttihat ve Terakki, Osmanlıcılık ekseninde bütünleştirmeye yönelik merkeziyetçi bir rol benimsedi. İttihat ve Terakki, muhalif tavırlarına karşın 1908 döneminde mezkûr toplumun güçlü olduğu yerlerde onlarla iş birliği kurma yolunu seçti. Bu yakınlaşmaya en büyük tepki Hüseyin Cahit Yalçın'dan geldi. İttihat ve Terakki'yi Rumlar ile yakınlaşmaya sürükleyen nedenlerden biri de Ahrar Fırkası'nın varlığıydı. Bu yakınlaşmaya karşın Meşrutiyet sürecinde İttihat ve Terakki'ye yönelik en sert muhalefeti Rumlar gerçekleştirdi. En sert tepkiyi ise Kiliseler ve Mektepler Kanunu'nda gösterdiler.

Kilise ve Mektepler Kanunu ile ilgili Rum Patriği, Osmanlı siyasetinin Bulgarlar lehine Rumlar aleyhinde bir tavır takındığı düşüncesinden vazgeçmedi (Sabah, 7 Temmuz 1910).

Bu çalışmamızda Rumların tarihi süreçte elde ettiği siyasi ve ekonomik kazanımları, II. Meşrutiyet döneminde Rum toplumunu Meclis-i Mebusan'da temsil eden Kozmidi Efendi'nin ne ölçüde meclise taşıdığı, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne yönelik politik bir tavır mı takındığı ya da Yunan Devleti ve Patrikhane'nin etkisinde mi siyaset takip ettiğini irdelemek amaçlanmaktadır.

2.Kozmidi Efendi'nin Kısa Hayat Hikâyesi

Kozmidi Efendi, Pandelaki Efendi'nin oğludur. 1870'te Niğde'de doğar. Özel bir okulda hukuk öğrenimini tamamlar. Hukuk öğreniminden sonra avukatlık mesleğini icra eder (Güneş,1997, s.494). Avukatlık yaptığı sırada kendisine Tokad Sancağı mutasarrıf yardımcılığı teklif edilmesine karşın mesleğini yürütemeyeceği gerekçesiyle bu görevi kabul etmez (BOA. BEO. 861/64529.(H.27.05.1314).

1908'de Rumlar tarafından kurulan Konstantiniye Örgütü, Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamından faydalanmak yerine dini referansları öne çıkartan bir tavır alır. Örgüt seçimlerde daha organizeli hareket etmek için Politikos Siloğos adında bir cemiyet kurar. Bu cemiyetin hedefi yaşanan Girit sorununa rağmen meclise daha çok sayıda Rum milletvekili yerleştirmektir (Katerina ,1998:24-25).

Rumlar, siyasetin gücünden faydalanmak için İttihat ve Terakki'ye yaklaşarak Kozmidi ile Kostantinidi'yi İstanbul'da aday göstermeyi başarırlar (Demir,2007:96; Tanin,12 Kanunievvel 1908). Bu atmosferde Kozmidi Efendi, 1 Aralık 1908'de 340 oy alarak İstanbul Milletvekili seçilir (İkdam,12 Kânunievvel 1908; Menteşe,2019:14.). Kozmidi Efendi, mecliste İttihatçı karşıtı bir politika takip ederek Ahali Fırkası ile hareket eder (Tunaya, 1988:153). Mecliste dindar bir profil sergiler. Pazar günü davetli olduğu Cülus-ı Hümayun'a bile kilisedeki ayinden dolayı katılmayacağını beyan eder (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/68:275) [1].

Meclisteki muhalif kimliğini basın hayatına da taşır. İstanbul Milletvekili Kozmidi Efendi, İttihat ve Terakki'ye muhalefeti ile bilinen Sada-yı Millet gazetesinin sahibi olarak bilinir.[2] Sada-yı Millet gazetesi sorumlu müdürlükte Ahmet Samim Bey, imtiyaz sahibi ve başyazarlıkta ise Pandelaki Kozmidi Efendi yer alır. Gazete, Osmanlıcılık ekseninde farklı unsurlara hizmet etme amacında bir yayın politikası izleyeceğini beyan eder. Hüseyin Cahit, gazetenin yayın politikasında belirttiği, Osmanlıcılık çizgisinin samimi olmadığı ve Patrikhane'nin gölgesinde basın faaliyetlerinde bulunduğundan hareketle Ahmet Samim gibi bir gazetecilerinin bu zihniyete hizmet etmesini de şaşkınlıkla karşılar (Kerimoğlu,2015:152).[3] Hüseyin Cahit Yalçın, Kozmidi Efendi'nin çıkarttığı Sada-yı Millet gazetesiyle ilgili Patrikhane parasıyla faaliyette bulunduğunu, Rumların Girit meselesinde olduğu gibi, Türklüğün karşısında hareket ettiklerini ve Patrikhanenin açıktan açığa Türklük ülküsü karşısına dikilmiş bir düşman konumunda olduğunu belirtmekten kaçınmaz. Türklük karşısında hareket eden bir kurumda, Kozmidi

[1] Dinine bağlılığıyla bilinen Kozmidi Efendi'nin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile görüşerek Rum askerlerinin Paskalya haftasında dini vecibelerini yerine getirmeleri için izinli sayılmasını istemiş, bu önerisi olumlu karşılanmıştı (Tanin, 16 Nisan 1910).

[2] Sada-yı Millet gazetesini çıkartmadan önce 1908 yılında Türkçe Musavaat ve Rumca Apotis adlı gazeteleri çıkarmak için Dahiliye Nezaretine başvuruda bulunur. Kozmidi'nin bu gazeteleri çıkarmasında bir sorun görülmez (BOA. ZB. 324.95 (R. 23.05.1324).

[3] Dr. Rıza Nur hatırlarında Samim Bey cinayeti için Samim Bey'in öldürüleceğini bilerek kaçmadığını belirtti. (Dr. Rıza Nur, 1992, s.313.) Patrikhane desteğiyle Kozmidi Efendi'nin Sada-yı Millet'i çıkarttığı iddiaları vatanseverlik duygularını harekete geçirerek Ahmet Samim'in ölümüne yol açtığı söylenir (Çavdar, 1995:121.).

Efendi'nin de Patrikhane güdümünde patriğin tercümanı ve kulu gibi görünerek nüfuz kazanmaya çalıştığını iddia eder (Yalçın, 2000:218-219)[4] Patrik Yuvakim'in Padişah ile görüşmelerinde Kozmidi Efendi konuşmaları Türkçeye çevirir (Tanin,13 Temmuz 1910). Celal Bayar da bu gazetenin gücünü gizli membalardan aldığını öne sürer.[5] (Bayar, 1997, s.136). Ortaya konulan bu verilerden Kozmidi Efendi'nin Rumların değil, Patrikhanenin milletvekili olduğu söylentilerine neden olur (Tanin, 6 Şubat 1911).

Tanin gazetesi, Sada-yı Millet'in bir Türk gazetesi olmadığını şu sözlerle açıklar:

> Sada-yı Millet mebus Kozmidi Efendi'nin zir-i idaresinde bir Rum Osmanlı gazetesidir. Proodos'tan, Neologos'tan, Tahidromos'tan farkı Türkçe lisân ile neşredilmesindedir. Binaenaleyh Sada-yı Millet'in Türk mahâfilinden bir kısmının tercüman-ı efkârı olmak üzere telakki olunması yanlıştır. Sada-yı Millet Osmanlıdır, Türk değildir Rum gazetesidir. Bütün Rum ve Atina gazeteleri gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalifidir (Tanin, 12 Mart 1910).[6]

Kozmidi Efendi, kendisine ve gazetesine yöneltilen bu suçlamaları reddederek bu coğrafyada yaşayan beş milyon Rum'a hakaret olarak telakki eder. Bütün Rumları Osmanlı karşıtı gösterip hainlikle suçlamanın yanlışlığına vurgu yapar. Kendisinin Osmanlı parlamentosunda görev yaptığını Rumlara yönelik bu suçlamaların iki millet arasında nifak tohumu saçmaktan başka bir işe yaramadığının altını çizer (Sada-yı Millet, 15 Mart 1910).

Sada-yı Millet gazetesinin imtiyaz sahibi Kozmidi Efendi, Tanin'in bu eleştirilerine yanıt verirken gazetenin kendi idaresinde bulunmakla birlikte tümüyle bir Türk yazar grubu tarafından yönetildiğini belirtir ve benzer bir özelliğe sahip olan İzmir Milletvekili Nesim Bey'in çıkarttığı İttihat gazetesini örnek gösterir. İttihat ve Terakki'ye muhalif olma konusunda ise, gerek kendisinin, gerekse gazetenin yazar kadrosunun Meşrutiyet'in ilanı ve istibdadın ortadan kaldırılması konusunda küçüğünden büyüğüne hizmetleri nedeniyle cemiyet üyelerine saygı duyduklarını, fakat cemiyet adına yapılan bazı zararlı faaliyetlerin de karşısında olduklarını söylemekten çekinmez (Sada-yı Millet,13 Mart 1910). Hüseyin Cahit, Tanin'de eleştirilerini Türklük vurgusu etrafında sürdürünce Kozmidi Efendi kendilerini "Atina" gazeteleriyle aynı kefeye koyan Tanin başyazarına aynı sertlikle yanıt verir. İki farklı gazetedeki yazarların/kalemlerin rekabeti/atışması ideolojik yaklaşımdan ziyade kişisel bir çekişme görüntüsü arz eder. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında Arnavut, Ermeni, Rum, Arap unsurlarının yararına haklarını savunduklarını, samimi bir şekilde Osmanlı'nın bütünlüğünü korumaya yönelik bir tavır sergilediklerini vurgulamaktan geri durmaz (Sada-yı Millet,31 Mart 1910). Kozmidi Efendi, 12 Ocak 1910'da kurulan Hakkı Paşa Hükümetine Meşrutiyet ilkelerine sahip çıkılması ve azınlık haklarının korunması şartıyla destek vereceklerini açıklar (Kerimoğlu, 2009:108). Girit meselesinde Osmanlı çıkarları doğrultusunda politik bir tavır ortaya koyar (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/8, (18 Kanunievvel 1324):93).

1911'de yeni oluşturulan kabinenin siyasi tecrübeden ve donanımdan uzak olduğu düşüncesine karşın ülkenin dış politikasında yaşanan gelişmelerden ötürü hükümete karşı sert

[4] Kozmidi ve Başo Efendilerin Patrikhane'nin casusu olduğunu öne sürer (Tanin, 1 Mayıs 1923).

[5] Dahiliye Nezaretine gönderilen bir raporda Sada-yı Millet gazetesinin yayın faaliyetlerine Ahrar Fırkası üyeleriyle, Serbesti gazetesinin yazarlarının makale yazarak destek verecekleri bilgisine yer verilir (BOA, DH.EUM.THR 11/18(H.26.10.1327).

[6] Bu gazetenin dışında Kozmidi'nin çıkarttığı Foni gazetesinin de Türklük aleyhinde hareket ettiği vurgulanır (Tanin, 16 Şubat 1912; Birinci,1990:139).

bir eleştiri getirmedi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/4, (6 Teşrinievvel 1327):25). Kozmidi Efendi, milletvekilliği sona erdikten sonra da İttihatçılarla yıldızı barışmaz. İttihatçılara yakınlığıyla bilinen Hüseyin Cahit, Başo Efendi'nin ülkenin sahibi olarak kendilerini görürken Kozmidi Efendi'nin ise Osmanlı ismi yerine Rumluğa kapı aralayacak Şark İmparatorluğu tabirini kullandığını yazar (Tanin,7 Mart 1912). Kozmidi ve Başo Efendi'nin Türklük ve Osmanlı aleyhinde yazılar yazarak Avrupalılara malzeme verdiği düşüncesindedir (Tanin,15 Şubat 1912). Yazılarından dolayı Kozmidi Efendi, 1912'de 4 ay hapis cezasına mahkûm edilir. Hüseyin Cahit Yalçın, Kozmidi ve Başo Efendi'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile birlikte hareket ettiğini, Kozmidi'nin tutuklanmasının yanlış olduğunu, seçim çalışmalarında muhalefetin yanında olmaya devam etmesinin muhalefete daha çok kan kaybettireceği kanaatindedir (Tanin,18 Şubat 1912; Demir, 2007:214).

Kozmidi Efendi, Kadıköy Rum Kulübü'nde verdiği konferanstan ötürü devlet makamları tarafından hakkında inceleme başlatılır (BOA.DH.EUM.KADL.3/33(H.03.01.1329).[7] Kozmidi, Başo Efendi ile birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına sistem aleyhinde konuşmalar yaptığı da gelen bilgiler arasındaydı (Tanin,14 Şubat 1912). Kozmidi Efendi milletvekilliği sona erdikten sonra Sırbistan'da bulunduğu sırada Yunan Hükümeti ile yakın temasından ötürü 1914 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından vatana ihanet ile suçlanarak Osmanlı vatandaşlığından çıkarılır (BOA.MV.233/34.(H.01.03.1332); BOA.BEO.4254/319028. (H.04.03.1332).[8] 1920'de haksızlığa uğradığı ortaya konularak vatandaşlığı geri verilir. Vatandaşlığa geri döndürülmesinde İngilizlerin etkisi olsa da el konulan malları geri iade edilmez (BOA.DH.HMŞ. 7/3 (H.16.12.1338).

1914 seçimlerinde Rum cemaatinin siyasal temsilciliğini, Rum Patrikhanesi yapar. Bu dönemde, Konstantinopolis Örgütü ve Helen Politik Birliği dağıtılmış durumdadır. Ayrıca, Meclis-i Mebusan'da görev yapmış olan Kozmidi ve Boşo gibi eski milletvekilleri Yunanistan'a kaçar (Kerimoğlu, 2015:87; Katerina Boura, 1998:27).

3.Meclis-i Mebusan'ın Yapısı ve işlevselliğiyle İlgili Düşünceleri

II. Meşrutiyet döneminde İstanbul Milletvekili olarak meclise giren Kozmidi Efendi, bu dönemi Osmanlı tarihinin en parlak dönemi olarak yorumlar. Türk tarihinin yeni bir dönemi olarak telakki ederek Bursa'nın fethi, Osmanlıların Rumeli'ye geçişi ve İstanbul'un alınması olaylarıyla eş değer olarak görür (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/18, (13 Kanunisani 1324):320). Anayasa değişikliği öncesi gerçekleşen 31 Mart Vakası sonrası İstanbul'a yerleşen 40 tabur askerden büyük rütbelisinden en küçük rütbelisine kadar olan askerin Meşrutiyet'in devamı ve güvencesi biçiminde değerlendirir (Yıldız, 2006:39). Meşrutiyet idaresini Osmanlı siyasal sistemi için bir kazanç olarak görür.

Kozmidi Efendi, Kanun-i Esasi üzerinde yapılan değişikliklerle ilgili genel kurulun yetkileri konusunda encümeninin teklif etmediği maddeler üzerinde kurulun değişiklik teklif edebileceğini ve önerinin kabul edilmesi durumunda tekrar encümene gitmesi gerektiğini belirtir (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/65, (20 Nisan 1325):177). Sadrazam atanması ve Meclis-i Vükelanın oluşturulmasında Meclisi Mebusan'ın iradesinin baskın olmasını arzular

[7] Kozmidi Efendi'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına Adalarda yapacağı konuşma Cemiyetler Kanunu'na aykırı olduğu için izin verilmez (Tanin, 13 Şubat 1912).

[8] Tanin gazetesi Kozmidi Efendi'nin hem Balkan Savaşlarında hem de I. Dünya Savaşı'nda Yunanlılar ile iş birliği içinde olduğunu iddia eder (Tanin, 22 Mart 1923).

(Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/65(20 Nisan 1325):180). Sadrazamlık makamının padişah ile Heyet-i Vükela arasında iletişimi sağladığını, sadrazamlık makamının Almanya, Avusturya gibi ülkelerde Şansölye gibi müstakil bir makam olması gerektiğinden hareketle bu makama bakanlık bağlamanın veya bakanlıklara başkanlık yapma yetkisinin verilmesinin yanlış olacağı değerlendirmesinde bulunur (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/65(20 Nisan 1325):197). Özellikle başta Kozmidi Efendi olmak üzere Rum milletvekillerinin itirazlarına karşın Sadrazamın işlevsel yetkilerinin artırımına gidilir. Meclis iradesinin güçlenmesi ve meclisin yetkilerinin arttırılması yönünde siyasi bir tavır sergiler

Sadrazamlık makamının konumunu ve işlevselliğini tanımlamanın yanında Meclisi Mebusan ile padişah arasındaki rabıtayla ilgili de düşüncelerini paylaşır. Sistemin Meşrutiyet olduğunu Cumhuriyet ile karıştırılmaması gerektiği hatırlatmasında bulunur. Padişahın kanunları uygulamaya sokmasının yanında kanun yapma yetkisini de Meclisi Mebusan ile birlikte paylaştığını, bu açıdan padişaha gönderilen kanun tekliflerinin gerekçe gösterilmeden keyfi reddedilemeyeceğinin altını çizer. Padişahın keyfi uygulamalara gitmesi durumunda milletle kurduğu bağı kaybedeceği düşüncesindeydi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/92(1Haziran 1325):344). 1909'da anayasada yapılan değişiklikle meclisi feshetme yetkisine sahip olan padişahın Ayan Meclis'inin onayını alması şarttı. Sait Paşa kabinesinin kurulmasından sonra Trablusgarp Savaşı nedeniyle hızlı kararlar almak adına bu maddede değişikliğe gidilerek padişahın bu yetkisini kullanmasında Ayan'ın onay şartı kaldırılmak istenildi. 16 Aralık 1911 tarihinde meclise getirilen ve Kanuni Esasi'nin 35. Maddesinde yapılması planlanan değişiklik tartışmalara neden oldu. Kozmidi Efendi, padişahın mağdur gösterilmesine sert çıkarak meclisin padişahın egemenliğine ve iradesine saygılı olduğu hatırlatmasında bulundu. Bu maddenin padişahın haklarını gasp olarak gösterilmesine itiraz etti. 35. Maddenin değişiminden sonra padişahın en önemli güç timsali olan milletvekilini sürgüne gönderme maddesi olan 113. Maddenin geri getirilebileceği endişesini taşıdı. Maddenin esasının görüşülmesinden ziyade meclise gelmeyen milletvekillerinin görüşmelere katılmamalara karşın oylarının ret olarak sayılmasına itiraz etti. İttihat ve Terakki'nin Meclisi feshetmek için bu maddeyi kullanacağı endişesini paylaştı. Hükümetin bu girişimini Ayan Meclisi'ni saf dışı bırakarak gizli bir darbe (kudeta) olduğunu belirtti (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/31, (21 Kanunievvel 1327):333-336). İttihat ve Terakki eleştirisine karşın emniyetin bütçesinin tartışıldığı bir süreçte Ahmet Samim cinayetini aydınlatamadıkları için bu derneğin bütçesinin arttırılmasına sıcak bakmadı (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/119, (8 Haziran 1326):462). Olayda suçlanan İttihat ve Terakki için hürriyet aşığı bir siyasi hareketin böyle bir cinayet işleyeceğine ihtimal vermemesi de ilginç bir paradoksal yaklaşımdı.

Gümülcine Mebusu İsmail Hakkı Bey ve Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in Divan-ı Harb-i Örfice tutuklanması girişimi karşısında Harbiye Nazırının meclise davet edilerek açıklama yapması hakkında takrir konusuna Kozmidi Efendi, meclisin üstünde bir kuvvetin olamayacağını, Meşrutiyet ve Kanuni Esasi hükümlerine göre bakanlığın yetkisi olmayan bir gücü kullanmasının rejimin/sistemin meşruiyetini zedeleyeceği yönünde bir uyarıda bulundu. Böyle bir tutuklanmanın meclis iradesinden bağımsız olamayacağını ifade etti (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/11, (24 Teşrini Evvel 1327):262). Meclisi Mebusan'ın kanun yapma yetkisinin benzer şekilde Heyeti Vükela'ya da kendi dairesi/sahası içinde verilmesinin halk üzerinde kafa karışıklığına neden olacağından itiraz etti. Mecliste ısrarlı bir dille meclis iradesinin tecellisi noktasında bir duruş ortaya koymaya çalıştı.

Meclisin işleyişinin yanında milletvekili seçmen özelliğiyle ilgili değerlendirmelerde bulunan Kozmidi Efendi, Dersim Milletvekili Lütfi Fikri Bey'in 50 bin kişinin oyuyla milletvekili seçilmenin zayıf bir temsil olduğu, kadınlara, çocuklara hatta mahkûmlara da oy hakkı verilerek temsilin güçlendirilmesi gerektiği teklifine katılmayarak bunun seçmen iradesine bir şey kazandırmayacağını, kadınlara bu hakkı Batı'nın bile vermediğini, Batı'ya göre geride olan Osmanlı'da bunun olamayacağını belirterek kadınların iradesini eşlerinin kullandığına dikkat çekmeye çalıştı (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/92,(1 Haziran 1325):356). Milletvekillerinin yasama faaliyetlerine izinsiz olarak katılmamaları durumunda haklarında yapılacak takibatla ilgili Kozmidi Efendi, milletvekilliği makamının halkı temsil etmesi açısından kutsal olduğunu, ailevi durum ve hastalıktan ötürü gelemeyen milletvekillerinin de olacağının dikkate alınarak kutsal bir görevi ifa eden milletvekilinin kontrol/takip edilmesinin de yanlış bir uygulama olacağını savundu. Kozmidi'nin bu yorumlarına karşın Kırkkilise Milletvekili Emrullah ve İstanbul Milletvekili Mustafa Asım Efendi, kontrol mekanizmasının devreye sokulmasının milletvekilinin vatanseverliği ile bir ilgisi olmadığını, memurların da işe gelmediği zaman kontrol edildiğini, bu uygulamanın onların yerine getirdikleri kutsal görevle ilintili olmadığının altını çizdiler (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/81, (14 Mayıs 1325):730). Kozmidi Efendi, seçmen kitlesinin seçkinliğine vurgu yaparak her koşulda milletvekili iradesinin denetlenmesini yanlış bir davranış olarak yorumladı.

Tensik Kanunu'nun görüşülmesinde kabinenin istifasından ötürü kanun değişikliği nedeniyle sınavsız terfi ettirilen çavuşların durumunun görüşülmesinde Kirkor Zahrep gibi Bahriye Nazırının bu görüşmelerde bulunmasını gerekli gördü (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/19, (16 Kanunievvel 1325):96).[9] Benzer şekilde Tensik Kanunu çerçevesinde encümenin karar verme yetkisinin olmadığını, encümenin görevinin kanun çerçevesinde hazırladıkları raporu meclise sunmak olduğunu belirtti. Kozmidi Efendi'nin bu çıkışına karşın İstanbul Milletvekili Ohannes Varteks dâhil birçok milletvekili 2.000'den fazla olan dosya dikkate alındığında mecliste çalışan memurların, bu iş yükünün üstesinden arzu edilen şekilde gelemeyeceklerine dikkat çektiler (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/15, (2 Kanunievvel 1325):302). Farklı dairelerde görev yapan memurların ihtiyaç fazlalığının tespitiyle ilgili takrire Kozmidi Efendi bunun teknik bir mesele olduğunu, maaşlarının ve sayılarının eksik/fazlalığının tespitinin uzmanlık isteyen bir alan olduğunu, bunun içinde Teşkilatı Mehakimi Nizamiye Kanunu tarzı İdare-i Teşkilat Dairesi'nin kurulmasını gerekli gördü. Sayıları fazla olan memurların işten çıkarılmasının da çözüm olmayacağını, geçindirmek durumunda oldukları ailelerinin mağdur olacağından hareketle farklı istihdam alanı oluşturulabileceği gibi, 3 yıl süre tanınmasının da çözüm olabileceği önerisini paylaştı (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/36, (16 Şubat 1324):94-95).

Kozmidi Efendi, mecliste daha çok Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında eşitliği tesis etmeye yönelik bir performans ortaya koydu. Gayrimüslimlerin askerlikten muaf tutan bedeli askerlik parasının anayasada yer alan eşitlik ilkesine aykırı olduğundan kaldırılmasını talep etti (Kerimoğlu, 2015, s.169).[10] Müslümanlar ile Gayrimüslimleri ortak bir potada hareket ettirecek

[9] Kozmidi Efendi, vapur eksikliğinden dolayı Marmara'da yolcu taşıma işlerindeki sıkıntıları soru önergesiyle meclise taşıdı. Yığılmalardan dolayı denize düşen yolcuları dikkate alarak hükümetin özellikle de Bahriye Nezaretinin bu konuda önlem almasını istedi. Hükümetin genel kanaati bu tür basit konuların meclisin gündemini işgal etmemesi gerektiğiydi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/16, (5 Kanunievvel 1325):321-322).

[10] Meclisten çıkan kanunların resmi gazetenin dışında özel gazetelerde yayınlanmasının yanlışlığına değinerek taşrada bulunan halkta kafa karışıklığına yol açacağından bu yolun tercih edilmemesi

eşit statüde bir askerlik kanunu çıkarılmasını arzuladı (Katerina,1998:24). Benzer şekilde medresede okuyan askerlikten muaf olan öğrencilerin bu duruma karşılık devlet tarafından ailelerinin arazide çalıştırılmasını da tasvip etmedi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/32 (17 Kanunisani 1326):422). Askerlik konusunda Gayrimüslimlerin çıkarlarını korumaktan ziyade Osmanlıcılık anlayışı çerçevesinde eşitlikçi bir yaklaşım gösterdi.

O, normal şartlarda da askerliğin üç yıl olmasına itiraz ederek II. Abdülhamid döneminde ülkenin iyi yönetilmediğinden ekonomik şartların iyi olmadığını, 5-6 milyon açığın olduğunu, askerliğin ülkenin güvenliği için önemli bir mesele olmasına karşın askerliğin kısa tutularak gençlerin ülke ekonomisinin kalkınmasına kanalize edilmesini daha isabetli gördü. İstanbul'da bulunan 40 tabur askerin en büyük subayından en küçük rütbeli askerine kadar Meşrutiyet'in devamının güvencesi olduğunu belirtti. İtalya gibi militarist bir ülkenin bile askerliği 2 yıla indirdiğini, askerliğin ilk 6 ayında silah verilmediğini, jimnastik hareketlerle geçiştirildiğini iddia etse de Harbiye Nazırı Vekili mecliste buna itiraz ederek 15 gün bitiminde verildiğini söyledi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/73, (3 Nisan 1326):157). Bütün itirazlara karşın mecliste askerlik süresi 3 yıl olarak kabul edildi.

Askerlikten muaf tutulacak öğrencilerin adalet ve eşitlik içerisinde belirlenmesini önemsedi. Özel okulda okuyan öğrencilerin askerlikten muaf tutulmasını, maarif nezaretinin kontrolünde olmasını ve okulun açılışı ve programlarının bilinmesini gerekli gördü (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/25, (3 Kanunisani 1326):170-172; Tanin, 4 Kanunisani 1326). Askerlik konusunda Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında eşitliği savunduğu gibi öğrenciler arasında da statüleri, konumları ne olursa olsun vatan ülküsünü merkeze aldığından eşitlikçi bir yaklaşımı savundu.

4.Kozmidi Efendi'nin Meclisteki Dini tartışmalara Yaklaşımı

Kozmidi Efendi'nin üzerinde kafa yorduğu konuların başında din ve mezhep konuları geldi. Kanunu Esasi'nin 11'inci maddesi Devleti Osmaniye'nin dini İslâmdır: *Asayişi halkı ve âdabı umumiyeyi ihlâl etmemek şartıyla memaliki Osmaniye'de maruf olan bilcümle edyânın serbesti icrası ve cemaatı muhtelifeye verilmiş olan imtiyazatın muhafazası*" eklenmek istenilen bu ibareyle ilgili Rum Milletvekillerinden Aristidi Paşa, İslam'ın dışında var olan, toplumca bilinen/tanınan dinlerin genel adab/kural ve asayişi ihlal edecek tören/ritüellere girmemesi yönünde bir uyarı olarak algıladı. Devletin resmi dininin İslam olduğunu, buna kimsenin itiraz edemeyeceğini, fakat Hristiyanlık ve Musevilik gibi dinlerle ilgili olarak da *Memâliki Osmaniyede maruf olan bilcümle edyânın serbestti icrasının* kabul edilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağına inandı. Kozmidi Efendi, Aristidi Paşa'nın meseleyi bu tür yorumlamasına itiraz ederek dini törenlerin toplum kurallarını ve asayişini bozmaması gerektiğini, Sultan Ahmet meydanında toplu namaz kılmanın da doğru bir yaklaşım olmayacağını savundu. O, bu tartışmalarda dinlerin kutsal olduğunu, fakat hiçbir dinin toplumsal adap/ahlak dışı davranış biçimi geliştirmeyeceğinden asayişin dikkate alınarak sadece bu ibarenin tekliften çıkarılmasın doğru olacağı konusunda ısrarını sürdürdü (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/65, (20 Nisan 1325):86). *Edyânın serbestliği icrasını öyle âdabı umumiyeyi ihlâl etmemek gibi bir şartı gayrı*

uyarısında bulundu (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/93:394.). Matbuat Kanunu çerçevesinde yapılan görüşmelerde Kozmidi Efendi, basının hür olması gerektiğini, halkı aydınlatma misyonunu yüklenmiş basın kuruluşlarının eleştiri kültürünü yaygınlaştırmaları gerektiğinin altını çizdi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/76:588.).

lâyıkaya talik etmiş olalım? Dini ritüellerin devletin ortaya koyduğu asayiş kurallarıyla çelişmemesinin altını çizdi.

Dini ritüellerin asayişi ihlal etmemesi gerektiğini merkeze alan yaklaşımına karşın cami odaklı bir din anlayışının benimsendiğini, diğer dinlerin yok sayıldığı gibi bir imada da bulunmaktan geri durmadı (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/88, (26 Mayıs 1325):201)[11]. Ayrıca maddenin hangi dinleri kastettiğinin anlaşılmadığını, bu konuya açıklık getirilmesinin önemine vurgu yaparak bu maddeyle halkta dini ritüellerin daraltılmak istenildiği manasının çıkabileceği uyarısında bulundu.

Kanun yapılırken Osmanlı'nın merkezine İslam'ı almasından rahatsızlık duyarak farklı dinlerin rejim tarafından dikkate alınmasını, Hıristiyan dinine mensup Rum, Ermeni, Keldani arasında da farklılıkların olduğunu, bu unsurlar arasında mezhepsel ayrılıkların bulunduğunu, bu farklılığı sadece kilise çeşitliliğiyle izah etmenin doğru sonuç vermeyeceğini, kültürel/ailevi farklılıkların da dikkate alınmasını talep etti. Bu düşüncesini desteklemek için Patrikhane'de bir vesayet davası görülürken Keldani'nin şahitliğinin kabul edilmemesini örnek verdi. Miras konusunda da mezhepsel ayrılıkların olduğuna dikkat çekti. Askerlik görevinin kutsal olduğunu, askerlikten muaf olmak için mezhep değişikliğinin önüne geçecek genel kuralların çıkarılmasının itirazların önüne geçeceğine işaret etti. Kozan Milletvekili Hamparsum Muradyan, Kozmidi Efendi'ye destek vererek Ermeni Kilisesi'nde Katolik ve Protestan olduğunu, kiliseden ayrılmaları durumunda ilişkilerin kopacağından hareketle mezhep vurgusu hatırlatmasında bulundu (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi,II/35, (31 Teşrinievvel1327):413-416). Kozmidi dahil Gayrimüslim milletvekilleri kültür, dil farklılıklarını vurgulamalarına karşın soruna mezhep eksenli yaklaşımları dikkatten kaçmamaktaydı.

Kozmidi Efendi'ye göre, Osmanlı barındırdığı bütün unsurları bir/eşit görme taraftarı olduğundan devleti oluşturan farklı unsurların hukukunu ayaklar altına alarak sağlanamazdı. "Rum Osmanlı Siyasi Kulübü" gibi oluşumlar devletin bütünlüğüne zarar getirmezdi. Hiç kimsenin kendi milliyetini reddetmesi mümkün olamazdı. Müslümanlar camiye, Hıristiyanlar da kiliseye giderek ayrıldığından cinsiyet ve kavmiyete göre oluşumlar aslında bir gereklilikti. Kozmidi Efendi, Meşrutiyet'e uygun olmayacağını düşündüğünden kavmiyet ve cinsiyet esasları üzerine siyasi cemiyetlerin kurulmasını yasaklayan dördüncü maddeyi sert bir dille eleştirdi (Arslan,2010:65-66).[12] Rumluğu ön planda tutan düşüncelerin tezahürleriydi.

İslam dini ve diğer dinlerin ritüellerinin kendi içinde farklılık teşkil ettiğini düşünen Kozmidi Efendi, dini referansların farklı olmasına karşın Osmanlıcılık kimliği altında siyaseten bir bütün olduklarını vurgulamaktan geri durmadı. İslami çizgideki okullarda Müslümanlığı ihtiva eden din derslerinin yanında coğrafya, edebiyat vb derslerinin de olduğunu, Rum ve Ermeni okullarında Hristiyanlık dininin itikadına dair bazı derslerin verildiğini, Aristo ve Eflatun'u da okuyabileceklerini, her toplumun kendi içinde dinini ve kültürünü yaşatmasına karşın Osmanlıcılık siyasetinden vazgeçmeyecekleri hatırlatmasında bulundu. Maarif Nezaretinin

[11]Rum Patrikhanesi'nin müracaatı üzerine Kozmidi Efendi, Drama Metropolidi'nin köylerde dolaşmasının yasaklanmasını meclise taşıdı (BOA.DH.MKT. 2730/95. (H. 14.01.1327). Bu çerçevede Drama Metropolidi'nin Osmanlı rejimi tarafından köyleri gezmesinin yasaklanmasını da meşrutiyetin ortaya koymak istediği özgürlük ortamıyla çeliştiğini söyledi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/23, (22 Kanunisani 1324):262).

[12] Ayrıca cemiyetleri manevi bir şahsiyet olarak gördüğünden vakıflara hibe edilen mallara izin verildiği gibi cemiyetlere yapılan hibelere de izin verilmesini istedi (Olgun, 2008:332).

ileriki süreçte her türlü dersi Türkçeye uyarlama içinde olmaması uyarısında bulundu. Kozmidi Efendi, Arnavutlar, Ermeniler ve Arapların kendilerine özgü program talep etmelerinin doğallığına vurgu yapmasına karşın genel eğitimi politikalarının her toplum için geçerli olması gerektiği hatırlatmasında bulundu (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, III/88,(26 Mayıs 1325):205). Azınlık okullarını Osmanlı gibi kozmopolit bir ülkede farklı unsurların eğitimi ve cahil kalmaması açısından değerli buldu. Türkçeyi belki hiç öğrenemeyecek olanların kendi dillerinde eğitim almasını büyük bir kazanç olarak gördü (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/25,3 Kanunisani 1326:170-172). Birçok köy ve kasabada halkın Türkçe bilmediği, yazı dilinde Türkçenin uygulanmasının gerekli, fakat konuşma dilinde esnek olunmasını istedi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/42,3 Şubat 1326:.46). Kozmidi Efendi'nin bu yaklaşımı Türkçenin yanında farklı resmi dillerin hayata geçirerek Türkçenin hâkimiyetine son vermek amacında olduğu şeklinde yorumlandı (Polat,2001, s.360). Yaklaşımlarından siyaseten Osmanlıcılığı benimserken eğitim ve kültür alanında her cemaatin kendine özgü kodlarıyla serbest hareket etmesini önemsedi.

Osmanlı coğrafyasında genel eğitim politikaları takip eden okulların yanında farklı toplumların/kültürlerin okullarından örnekler verdi. Rumların her mahalle kilisesinin yanında ilkokullarının olduğunu, Fener'de lise tarzında bir okulun bulunduğunu ve bu okullarda din derslerinin yanında Yunan edebiyatı, tarihi, coğrafyası vb Yunanca okutulduğuna işaret etti. Okullarda okutulan müfredatın merkezi otorite kullanılarak ortak bir müfredata dönüştürülmesi durumunda farklı kültürdeki okulların kendi kültürel kodlarını yaşatamayacakları endişesini taşıdı. Kozmidi'nin bu düşüncelerine Selanik Rum Milletvekili Yorgi Honeus Efendi de destek vererek üç bin senedir yaşattıkları Rum edebiyatına kimsenin engel olamayacağını; fakat bununla birlikte Osmanlı'ya hizmet ederek Osmanlıcayı da öğrenecekleri açıklamasında bulundu: *Devri İstibdatta da muhafaza edilmiştir. Şimdi Devri Hürriyette bu, hiçbir vakit ihlâl edilmeyecektir. İhlâl edilmeyeceğine eminim*. İstanbul Milletvekili Kirkor Zahrep Efendi de İngiltere'de İskoçyalı, İrlandalı olduğu gibi Almanya'da Bavyeralı, Prusyalı gibi, farklı milletlerin olduğunu, Sırbistan (Sırbıye) gibi küçük ülkelerde tek bir milletin var olduğunu, Osmanlı'nın Almanya ve İngiltere tarzında bir yapısının olmasını dikkate alarak her milletin tarihini, coğrafyasını kendi dilinden okumasının daha doğru olacağı fikrini savundu. Milletvekili Yorgo Boşo Efendi farklı bir yerden bakarak Osmanlı'yı bir şirkete benzetti. Bütün ortakların din eğitimin sermayedarları olduğunu, bunların yaşatılması durumunda büyük şirket olunabileceğinin altını çizdi. Böyle bir uygulamanın hayata geçirilmesi durumunda İstanbul'da bulunan 4.000 Rum öğrencisinin Rum okullarını bırakarak dil öğrenmek için Fransız Papaz Okullarına gideceklerini, Türklerin Arapların ve Ermenilerin de bu yolu takip edecekleri uyarısında bulundu. Manastır Milletvekili Pançedoref Efendi baskıyla bir sonuca ulaşılamayacağını şu sözlerle açıkladı. Almanya'da Lehlilerin bu tür baskıcı tek tipleştirme uygulamasına maruz kalmalarına karşın sisteme ısınamadıkları için Leh kalmaya devam ettiler. İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit, başta Kozmidi Efendi olmak üzere Gayrimüslim milletvekillerinin konuyu çarpıtarak başka yere taşımak istediklerini, bu kanunun kimsenin kendi dilinde yaptığı eğitimi engellemediğini, Gayrimüslim milletvekillerin asıl amaçlarının imtiyazlı duruma gelmek olduğunu söyledi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/88, (26 Mayıs 1325):207-210).[13] Tarihi süreçte Gayrimüslim okullarına girilemediğini, müfettişlerin bile teftişine izin

[13] Kanunların halka duyurulması noktasında resmî gazete olan Takvim-i Vekayi dışında farklı dillerde de ilan edilmesini halk açısından kolaylık olarak gördü. Müslüman milletvekilleri Osmanlı'da 20'nin üzerinde dil olduğu gerekçesiyle bunun mümkün olamayacağını söylediler. Erzurum Milletvekili Ohannes Varteks Efendi, Amerika'ya son zamanlarda göç eden 50 bin Ermeni için Amerika Hükümeti kanunlarının onlar

verilmediği bir ortamda ülke bütünlüğünün korunamayacağı kaygısını taşıdı (Olgun, 2008,s.148). Kozmidi Efendi'nin eğitime yaklaşımlarında paradoksal bir durum yaşansa da o, ortak bir eğitim politikası izlenmesi için eğitimin devlet kontrolünde olmasını arzuladı (Katerina,1998:24). Kozmidi Efendi dahil Gayrimüslim milletvekillerinin büyük bir kısmı eğitimde Osmanlıcılık siyasetini desteklerken her toplumun kendine özgü kültür/dil kodlarının da yönetici sınıf tarafından merkeze alınması görüşündeydiler. Kilise serbestliğini özerk bir kültürel yapılanma için gerekli gördü.

5.Kiliseler Kanunu Tartışmalarında Kozmidi Efendi

Fransız İhtilali sonrasında milliyetçilik akımı farklı coğrafyalarda karşılık bulmuştu. Sanayi İnkılabı, ulus kimlik paradigması çerçevesinde burjuva sınıfının oluşumunu/gelişimini hızlandırdı. Bu bağlamda Osmanlı'nın uyguladığı Millet Sisteminin kapsayıcılığını ve işlevselliğini etkilemeye başladı. Gayrimüslimlerin dini/mezhepsel yapılanmalarını da etkiledi. Rumların öncülük ettiği ve Bulgar, Romen, Ulah, Ortodoks Arnavutların yer aldığı Ortodoks Patrikhanesinin kapsayıcı özelliği tartışmaya açılarak ulus/dil paradigmalarının daha belirleyici olması yönünde bir eğilim baş gösterdi. Bütün bu gelişmeler/değişimler milliyetçi çizginin tezahürleriydi.

Ulusçuluk çağının yaygınlaştığı bir dönemde Bulgar milliyetçiğinin/burjuvazisinin etkisiyle Bulgarlar, Rum Patrikhanesi'nin kontrolünden ayrılmak istedi. Kendi dilinde eğitim ve ibadet etme talebiyle hareket ettiler (Adanır,1996:66). 1870'te kurulan Bulgar Ekzerhanesi, Rum Patrikhanesi'nden kopuşun ilk adımlarıydı. Özellikle Makedonya coğrafyasında Bulgar Ekzerhanesi ile Rum Patrikhanesi arasında nüfuz çatışması baş gösterdi. Bu nüfuz mücadelesinde Bulgar Prensliği ve Yunan Devleti'nin hamilik yarışı çatışıklığın alanını/etkilerini genişletti (Sada-yı Millet,13 Mart 1909; Hacısalihoğlu, 2008:191). Nüfuz mücadelesi, Makedonya'da Bulgar-Rum silahlı çatışmasını beraberinde getirdi. Osmanlı Devleti'nin işin içine girmesi meseleyi uluslararası bir alana taşıdı (Kerimoğlu, 2007:7).[14] Batılı devletlerin sürece dâhil olmasıyla Mürszteg Tasarısı'na karşın kiliseler arasında başlayan çatışma durdurulamadı (Tokay, 1995:67).

İttihat ve Terakki, kiliseler meselesinin çözümü ve başlayan çatışmaların durması için bir komisyon kurdu (Sada-yı Millet,13 Ağustos 1909; Uzer, 1999:116). Komisyonda hazırlanan kanun tasarısı, görüşülmek üzere Meclis-i Mebusan'a gönderildi. Kozmidi Efendi'nin mecliste en çok üzerinde durduğu konuların başında Kiliseler Sorunu gelmekteydi. Kiliseler arasındaki ihtilafları çözmek için Kiliseleri Birleştirme Kanunu çerçevesinde mecliste oluşan tartışmalarda aktif bir rol üstlendi. Bu kanunun iyi niyetli, fakat soruna çözüm olmayacağı yönünde bir kanaate sahipti. Bu kanunun mezhepsel tartışmalara/çatışmalara hizmet edeceği yönünde bir düşünce örüntüsü içerisindeydi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/138, (6 Ağustos 1325):556). Bulgarların Rum Patrikhanesi'nden ayrılmasını eleştirerek Ortodoks kilisesinde ibadet

---

tarafından da anlaşılması için Ermenice yayın yaptığından hareketle Meşrutiyet'in ruhuna uygun bir şekilde farklı dillerde yayın yapılmasını daha doğru buldu (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/42, (3 Şubat 1326):45-49).

[14] Arnavutluk isyanıyla ilgili hükümete eleştirilerde bulunan Kozmidi Efendi, isyancıların silahlı eyleme geçmeden sorunun toplumsal mutabakat ile çözülmesinin daha doğru bir adım olacağı kanaatindeydi. Askeri müdahale edilmeden önce hükümetin ıslah çalışması yapmasını daha doğru bir adım olarak gördü. Arnavutluk'ta memurların halka baskı yapmasının önüne geçilseydi isyanın bu duruma gelmeyeceği düşüncesindeydi. Hükümetin adalet ve eşitlik politikalarından uzaklaştığı için Rumeli'de ve Arnavutluk'ta isyanların baş gösterdiği inancındaydı (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/10, (20 Teşrinisani 1326):285-291).

etmelerinin önünde hiçbir engel olmadığını, Bulgarların ayrılışının hukukiliğini tartışmaya açtı. Bu kararı üç patrikliğin, seksen metropolidin dışında Yunanistan ve Rusya'daki bağımsız kiliselerin desteğiyle özel bir Sinod tarafından verilmiş olmasını eleştirdi. Bu bilgiden hareketle Bulgarların Rum Patrikhanesi'nden ayrılması için verilen belgenin geri çekilebileceğini, bunun meclisin işi değil mahkemelerin alanı olduğu düşüncesini yineledi. Başta Adliye Nazırı Necmeddin Molla Bey, sorunun asayiş meselesinin dışında bir durum olması durumunda mahkemelerin bakmasının doğruluğunu savunurken Kozmidi Efendi, olayın asayiş sorunu olsa bile kişi haklarını ilgilendirdiğinden mahkemelerin çözüm üretmesi gerektiği konusundaki ısrarını sürdürdü. Asayişle bağlantılı olarak çıkartılan Çeteler Kanunu'nun Yanya'da olduğu gibi, esas faillerin değil masumların zarar gördüğü iddiasından hareketle kiliseleri çoğunluktan ziyade kuranlara bırakmanın doğruluğuna atıfta bulundu (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/51, (24 Şubat 1325):18-19). Selanik Milletvekili Hristo Dalçef, Kozmidi Efendi'nin öne sürdüğü fikre itiraz ederek Bulgarların Rum Patrikhanesi'nden ayrılmasını doğru bir adım olarak okudu. Patrikhane'nin dini ruhani bir makamı temsil ederken milliyetçi bir yapıya bürünmesiyle Bulgarların ayrıldığını, Arnavutlar, Ulahlar, Sırpların da ayrılabileceğinin altını çizdi. Manastır Milletvekili Pançedoref, bu düşünceyi destekler mahiyette birbirine düşman olan Fransa ve Almanya'nın Katoliklik etrafında birlikte hareket ettiklerini, papalık ve kardinallik gibi makamlara Macar olsun Alman olsun kim hak ediyorsa onun seçildiğini, Ortodoksluk'ta ise Rumların milliyetçi duygularla hareket ettiklerinden yelpazedeki diğer toplumları dışarda tutarak kendilerini merkezde gördükleri eleştirisinde bulundu (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/51, (24 Şubat 1325):20). Gayrimüslim milletvekilleri arasında yaklaşım farklılıkları, siyaseten ortak hareket etmedikleri algısını güçlü tuttu. Kozmidi Efendi, eğitim ve kültür sahasında cemaatlerin kendilerine özgü açılımlarını desteklerken kiliseler konusunda tekçi/merkeziyetçi bir eğilim gösterdi.

Manastır ve Selanik Milletvekillerinin Rum yaklaşımını eleştirmelerine karşın Kozmidi Efendi, Üsküp Milletvekili Necip Draga Bey'in kiliseler meselesinin sadece Bulgarlarla Rumlar arasında olmadığından hareketle Sırplar, Arnavut Ortodokslar arasında da sorunların olduğunu, bütün bu yapıyı kapsayacak bir kanunun çıkartılmasını daha doğru bir adım olarak gördü. Makedonya'da Ortodoks kiliselerin olduğunu, Patrikhane'ye bağlı olduklarını, idari yönden Rum Patrikhanesi'nden ayrı olan Bulgarların eskiden beri Rumlarla birlikte kullandıkları kiliselerin ve okulların kendi kontrollerinde olması yönünde bir politika takip ettiklerinin dikkatten kaçırılmaması gerektiğine işaret etti. Aynı şekilde Necip Draga Bey'i örnek göstererek kiliselerde Rumca, Arnavutça, Sırpça dua edilmesine karışılmaması gerektiğinin altını çizdi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/138, (6 Ağustos 1325):556). Patrikhane'nin bu yönde farklı kültürleri/toplumları memnun edecek bir uygulama ortaya koyamadığı özeleştirisini yapmasına karşın satır aralarında kiliselerde her toplumun kendi dilinde okuduğu duaya Patrikhane'nin karışmadığı yönünde bir açıklamada bulundu. Bulgarların sorununun ibadet olmadığını, kendi milletlerini ön plana çıkartarak bağımsız hareket etme düşüncesi içerisinde oldukları iddiasını sürdürmeye devam etti.

Rumların da bu tür politikalar izlediği yönündeki eleştirilerine karşın Yunanistan kurulduğundan beridir Patrikhane'nin hem milli hem de mezhepsel olarak kiliselerle rabıtasının olmadığını, Yunanistan ve Rusya'da Patrikhane ile kiliseler arasında hiçbir bağın olmadığını ifade etti. Bulgaristan'da ise durumun farklı olduğunu Ekzarhane'nin prenslik, sonrasında krallık olan Bulgaristan'daki kilise ile birlikte hareket ettiğini, meseleye Bulgarlarla–Rumlar arasında kilise ihtilafı olarak bakmak yerine daha geniş perspektiften mezhep, kavim ve ırk sorunu

penceresinden yaklaşarak çözüm üretmenin daha sağlıklı olacağı düşüncesindeydi. Patrikhane'ye bağlı Sırplar, Arnavutlar ve Ulahların Bulgarlar gibi bağımsız hareket etme isteklerinin olmadığını vurgulamaktan geri durmadı. Ergiri Milletvekili Mama Pulo Efendi, Ortodoks olmasına karşın bu tür sorunlarla karşılaşmadığını, Kozmidi ve diğer Gayrimüslim milletvekillerinden farklı düşünerek bu sorunu genelleştirilmeden Rum-Bulgar sorunu olarak görülmesini isabetli buldu. Müslüman milletvekillerinin tamamına yakını ikili problemin genelleştirilmemesini savunarak mecliste de bu noktada bir karar çıkması yönünde bir tavır sergilediler.

Müslüman milletvekillerinin ortaya koyduğu düşünceye paralel bir şekilde Pavli Karalodi Efendi hükümetin bu kanunla kaş yapayım derken göz çıkartacağını, hükümetin Kırım'a müdahalesinde kiliseler arasındaki ihtilafı çözmek gayesinin olduğunu, fakat müdahalenin sonucu daha da kötüye götürdüğünü belirterek Bulgarların ve Rumların arasındaki problemin kaynağının kendi aralarındaki kilise rekabeti olduğu tespitinde bulundu. Yorgi Honeus Efendi de kanunla-nizamnameyle kiliseler sorununun çözülemeyeceğini, hükümetin asayişi sağlamakla yükümlü olduğunu, kiliselerin İngiltere'de olduğu gibi kendi iç dinamiklerine/işleyişlerine karışmadan bu sorunun üstesinden geleceği inancındaydı. Sorunun çözüm mercii olarak da Ekzerhane ve Patrihane'yi göstererek diğer Gayrimüslim milletvekilleriyle benzer şekilde çatışıklığın/ayrışmanın sadece Bulgar-Rum arasında değil, diğer toplumlar arasında da yaşandığını belirtti. Halep Milletvekili Mustafa Nuri Efendi, bu görüşe karşı çıkarak bunun bir egemenlik sorunu olduğunu, hükümetin kanun yapmasının meşru olduğunu, kiliseler arası çatışmanın hükümet aleyhinde bir seyir takip edeceği fikrini ileri sürdü. Kozmidi ve Karalodi, sorunun meclisten ziyade mahkeme önünde kanunlar ile çözülmesi taraftarıydı.

Kozmidi Efendi, kasaba ve köylerde bulunan kiliselerin hangi mezhebin nüfusu fazla ise ona bağlanması konusunda kanun teklifine kiliselerin han, hamam ve çeşme gibi halkın ortak kullanım alanına açık hayratlardan farklı olduğunu, kiliselerin vakıf arazisi olarak düşünülerek sadece belli bir cemaatin ibadet etmesi için yapılmış olduğundan o cemaate hasredilmesi gerektiğini savundu (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/138, (6 Ağustos 1325):562-567). Kendini sosyalist olarak tanımlayan Erzurum Milletvekili Ohannes Varteks de Kozmidi Efendi ile paralel düşünerek kiliselerin çoğunluğa verilmesini, azınlıkta kalan cemaate de devletin kilise ve okul inşa etmesini teklif etti (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/50 (23 Şubat 1325):634). Çoğulcu yaklaşımdan ziyade Rum cemaatinin üstünlüğü çerçevesinde bir yaklaşım benimsedi.

Manastır Milletvekili Mehmet Vasıf Efendi, bu kanunun amacının 20 yıldan beridir Balkanlarda akan kanı durdurmak olduğunu, bir bölgede hangi mezhep çoğunlukta ise kiliseyi ona teslim etmenin çatışmanın önüne geçeceği noktasında bir görüş paylaştı. Selanik Milletvekili Emanuel Karasu Efendi de çoğunluğa devredilmesi gerektiği yönünde kanaat belirtti. Kozmidi Efendi, Emanuel Karasu'nun olaya vakıf olmadığını, kiliseler fermanla/kanunla hangi cemaate verildiyse onun tasarrufunda olması gerektiği açıklamasında bulundu. Hristiyanlığın diğer dinlere benzemediğini, ruhbaniyet olduğundan her mezhebin kendine göre dini ritüellerinin olduğunu, kiliselerin dinlere değil, mezheplere ait olduğunu vurguladı:

> Ortodoksların nokta-i irtibatı olan Patrikhane, bütün Rum Ortodoks kiliselerinin mutasarrıfıdır. Egzarhanenin gelip bir vakit ben ona tabi idim, para veriyordum şimdi siz bana para veriniz demesi nazarı kanunda makûl bir iddia olabilir mi? Bunun nazarı kanunda makul bir iddia şeklinde gösterilmesi için Karasu Efendi ve rüfekası ne diyor? Ekseriyet, yine

> tekrar edelim ki, mütecavizatın ekser olması hukuku müktesebeyi diğerinden alıp öbürüne vermeyi icabet etmez (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, I/138, (6 Ağustos 1325):562-567).[15]

Kiliselerin inşasında sadece Bulgarların değil, Müslümanların da maddi destek verdiğini, çoğunluğu merkeze alan yaklaşımların hukukiliğinin tartışmalı olduğunu belirtti.

Kozmidi Efendi, devletin kilisesi olmayan köylere kilise yapma mecburiyeti olmamasına karşın sosyal devlet çerçevesinde mağduriyetlerin önüne geçmek için kilise yapılması noktasında yardım toplanmasını ve gereken durumlarda devletin yardım yapmasını olumlu bir adım olarak görüleceğini açıkladı (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/54 (1 Mart 1326):128).

Ergiri Milletvekili Yanko Mamapulo Efendi, Kozmidi Efendi ile aynı yerde durmasına karşın Manastır Milletvekili Pançedoref Efendi ise çoğunluğun kontrolüne bırakılmasını daha doğru bir adım olarak değerlendirdi. Aynı zamanda Rumeli'de aynı kilisede hem Rumların hem de Bulgarların ayin düzenlediklerini söyledi. Emanuel Karasu da benzer şekilde Patrikhane'nin elindeki kiliselerin mutlak bir hâkimiyet tanımadığının altını çizdi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/138, (6 Ağustos 1325):577-580). Benzer şekilde Selanik Milletvekili Hristo Dalçef de Selanik'in Kırdebur (Kuru Yeniköy) köyünde Ekzerhane ve Patrikhane'ye bağlı halkın aynı kilisede ayin yapmasını gösterdi (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/50 (23 Şubat 1325):631). Selanik Yorgi Honeus Efendi, Bulgar çetelerinin Ekzerhane'yi kullanarak kiliselerde kontrolü sağlamanın yanında kendi dillerini de topluma dayattıkları suçlamasında bulundu (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/138, (6 Ağustos 1325):581). Üsküp Milletvekili Fodori Pavlof Efendi bir örnek vererek Siroz Sancağı'nda Korto Prodiko Köyü'nde 946 hane yaşadığını, 942'i hanenin Ekzerhane'ye, 4 hanenin ise Patrikhane'ye bağlı olduğunu ortaya koyarak kiliseyi yaptıran 4 haneye verilmesinin yanlış bir uygulama olacağını savundu. Dedeağaç İnos Kazası Hasırlı Köyü'de 40 hane Ekzarhhane'ye ve 2 hane Patrikhane'ye bağlıyken 2 hane dikkate alınarak kilise Patrikhane'ye bağlanmıştı. *Bulgarlara gelin Rum olun ancak bu şekilde kiliseye girebilirsiniz* propagandasının yapıldığı iddiasını paylaştı (Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi, II/138, (6 Ağustos 1325):585-586). Kiliseler Kanunu çerçevesinde tartışılan boyut, dini çerçeveden ziyade ulusların çıkarını öne çıkartan siyasi karakter arz etmekteydi.

Rumların bütün itirazlarına, geciktirmelerine ve meclisi terk etmelerine karşın "Rumeli'de Kain Münazaun-fih Kilise ve Mektepler Hakkında Kanun" tasarı yasallaşarak Sultan Reşat tarafından onaylandı (Sabah, 7 Temmuz 1910). Kiliseler Kanunu çıkarıldıktan sonra Kozmidi Efendi bir heyetle Sultan Reşad'ı ziyaret ederek kanunun uygulanmasının Patrikhane'nin ayrıcalıklarına aykırı olduğundan ertelenmesini istemişti. Ayrıca mevcut kiliselerin Rumlara bırakılarak yeni yapılacak kiliselerin Bulgarlara verilmesini talep etti. Sultan Reşat çıkarılan bu kanunun toplumların menfaatleri yönünde çıkarıldığını söyleyerek öneriyi geri çevirdi (Kerimoğlu, 2009:203). Kozmidi başkanlığında bir heyet bu kanunun uygulanmaması için Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ile görüşmesine karşın herhangi bir sonuç alamadılar (Tanin, 6 Temmuz 1910).

Kilise ve Mektepler Kanunu'na göre; bir çiftlik, köy veya kasabada çoğunluk tarafından kullanılan kilise veya mektepler o tarafa verilecekti. Ahalisinin bir kısmı Patrikhane'ye bir kısmı Eksarhane'ye bağlı olan yerlerde kilise veya mektep hangi taraf adına yapılmışsa onlara ait olacaktı. Kilise ve mekteplerin inşasında hükümetçe gerekli yardımlar yapılacak ve Bulgar ve

[15] Kozmidi'nin görüşlerine paralel şekilde sahibi olduğu Saday-ı Millet gazetesi de İttihatçılarca uygulamaya koymak istediği yeni düzene karşı çıkıyordu. Meşrutiyet ve anayasa düzenine ters bir uygulama olarak görüyordu (Sada-yı Millet, 20 Nisan 1910).

Rumlar arasında dönüşümlü olarak kilise kullanma yöntemine son verilecekti (Düstur,1333:431–433; Kerimoğlu,2007:12).

6.Sonuç

Osmanlı coğrafyasında yaşayan Rum toplumunun diğer Gayrimüslimlere nazaran siyasallaşma sürecini erken dönemlerde tamamlamaları, Meşrutiyet döneminde siyasetteki rollerini de etkiledi. Bu rolün biçimlendirilmesinde Patrikhane ve Yunan Devleti'nin aktif siyaseti yadsınamaz bir realiteydi. 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki, Rumların kendilerine karşı bir duruş geliştirmelerine rağmen bu toplumun etkinliğini dikkate alarak bu toplumla siyasal bir bağ kurmaya çalıştı. Bu düşünceye paralel şekilde Rumlar da iktidarın gücünden faydalanmak için iktidara yakın pozisyon almaya çalıştılar. Kozmidi Efendi'nin muhalif kimliğine karşın İttihatçıların listesinden meclise girmesi ve fikri cephesine daha uygun olan Ahrar Fırkası gibi siyasal oluşumu ilk dönemlerinde tercih etmemesi bunun en büyük kanıtıydı. İttihat ve Terakki listesinden seçilmesine karşın fırkanın siyasi tavrını benimsemediğinden ve Rumluğu ön planda tuttuğundan mecliste muhalif bir duruş sergiledi. Siyasal tercihi, iktidardan yana olmasına karşın düşünceleri/pratikleri, azınlıklara yaklaşım biçimi ve liberal söylemleriyle öne çıkan Ahrar Fırkası tarafgirliği görüntüsündeydi. Tercihte İttihatçı, pratikte Ahrarcıydı. Patrikhane ile kurduğu sıra dışı bağ, onu Patrikhane'nin güdümünde/gölgesinde hareket eden bir şahıs olarak algılanmasına yol açtı. Meclis metinlerinden de anlaşıldığı gibi, zihninde kodladığı düşünce örüntüsünü pratiğe dökmek yerine, Patrikhane ve Yunan Devleti'nin ürettiği fikirleri meclise taşımayı tercih etti. Hüseyin Cahit Yalçın, Kozmidi Efendi'ye karşı hem mecliste hem de gazetesinde sert bir muhalif duruş geliştirirken kendisini Patrikhane'nin ajanı olarak yaftaladı. Osmanlıcılık anlayışını merkeze almasına karşın Yunan Devleti ve Patrikhane'nin gölgesinde siyaset yaptığı sürekli gündemi meşgul etti. Bu yaftalanma onun mecliste siyaset yapma biçimini de etkiledi. Kiliseler ve Mektepler Kanunu görüşmelerinde dini referansları ön plana çıkartıp Rumların çıkarları doğrultusunda siyasi tavır alması, bu iddiaları güçlendirdi. Kozmidi Efendi dâhil birçok Gayrimüslim milletvekili kiliseler sorununda Rum toplumunun tarihsel süreçten gelen kapsayıcılığı ve ortodoksluğun belirleyici olmasını isterken Osmanlı merkezi sistemi ise sorunun çözümünde ulus/millet olgusunu ön planda tuttu. O, Osmanlıcılık anlayışını benimsemesine karşın Osmanlı coğrafyasında farklı unsurların kendi kültürel ve dil kodlarını toplumsal yaşama aktarmalarının desteklenmesi inancındaydı. Siyaseten Osmanlıcılığı benimserken eğitim ve kültür alanında her cemaatin kendine özgü referanslarıyla serbest hareket etmesini önemsedi. Osmanlı siyasal sisteminin İslam'ı merkeze alırken diğer dinlerin/mezheplerin dini referanslarını önemsemediği iddiasındaydı. Hristiyanlığın kendi iç dinamiklerindeki farklılık ve mezhep ayrılıklarının Osmanlı rejimi tarafından tam olarak okunamamasından hareketle İslam dışındaki din/mezheplerin ritüelleri, ibadet biçimleri, ibadetgâhlarının hangi cemaatin kontrolünde olmasını, merkezi yönetiminin belirlemesine karşı çıktı. Kiliselerin kimin kontrolünde olması belirlenirken başat olan ve toplumda karşılığı olan cemaate verilmesini uygun buldu. Sorunu çözme noktasında kiliseleri ayırmanın sonuç getirmeyeceği kanaatinden hareketle Osmanlı yönetiminin kozmopolit bir toplum yapısını görmezlikten gelmesine itiraz etti. Osmanlı siyasal sisteminin ürettiği merkeziyetçi karakteri ve farklı toplum yapıları üzerinde otoriterliğe kaçan belirleyicilik vasfını doğru bir yaklaşım biçimi olarak okumamasına karşın tekçi bir anlayışla kiliselerin kontrolünü nitelik ve nicelik açısından daha başat olarak gördüğü, Rumlara bırakılmasını talep etmesi paradoksal bir durumdu.

Kozmidi Efendi, hükümet karşısında sürekli meclisin işlevselliğinin arttırılması ve güçlenmesi yönünde bir tavır ortaya koyarken meclis karşısında padişah ve sadrazamın yetkilerinin çok fazla olması karşısında mesafeli bir duruş sergiledi. Padişahın yetkilerinin arttırılmasıyla İttihat ve Terakki'nin bu gücü mecliste kendi egemenliği için kullanacağı endişesini taşıdı. İttihat ve Terakki, eleştirilerine karşın Ahmet Samim cinayetinde mezkûr fırkanın adının geçmesini görmezlikten gelerek hürriyet aşığı olarak nitelendirmesi paradoksal bir yaklaşımın tezahürleriydi. Bakanların/nazırların, meclisin üstünlüğünü yok sayan bağımsız tavırlarını, sert bir şekilde eleştirdi. Millet iradesinin mecliste tecelli etmesi noktasında önemli rol üstlendi. Meşrutiyet sisteminin Cumhuriyet rejimiyle karıştırılarak meclisin işleyişinde padişaha çok fazla yetki/sorumluluk yüklendiğini tartışmaya açtı. Meclis üstünlüğünü sürekli vurgulamasına karşın milletvekillerinin sorumluluk bilincinde hareket etmesini de önemsedi. Meclis faaliyetlerinde Osmanlıcılık ekseninde Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında eşitliğin tesisine yönelik bir performans ortaya koydu. Bu bağlamda Türkçenin dayatılması karşısında her toplumun kendi dilinde eğitim görmesini meşrutiyetin amaçladığı hedeflerle eşdeğer gördü.

Kaynakça

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA. ZB. 324.95 (R. 23.05.1324)

BOA. BEO. 861/64529.(H.27.05.1314)

BOA, DH.EUM.THR 11/18(H.26.10.1327)

BOA. MV.233/34. (H.01.03.1332)

BOA.BEO. 4254/319028. (H.04.03.1332)

BOA.DH.HMŞ. 7/3 (H.16.12.1338)

BOA.DH.MKT. 2730/95. (H. 14.01.1327)

Resmi Yayınlar

Düstur, Tertib-i sani, II, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1333.

Meclis Mebusan Zabıt Ceridesi.

Gazeteler

İkdam

Sabah

Sada-yı Millet

Tanin

Hatıralar

Bayar, C. (1997). *Ben de yazdım I, İstanbul*: Sabah Yayınları.

Dr. Rıza Nur. (1967). *Hayat ve hatıratım II,* İstanbul: Altındağ Yayınevi.

Araştırma Eserler

Adanır, F. (1996). *Makedonya sorunu,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Arslan, Z. (2010). Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu üzerinde Meclis-i Mebusanda yapılan müzakereler ve cemiyetlerin yapılanmasında İttihat ve Terakki örneği, Uluslararası *Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3/11, 57-72.

Birinci, A. (1990). *Hürriyet ve İtilaf Fırkası,* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1839-1950*, Ankara: İmge Yayınları.

Demir, F. (2007). *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet dönemi Meclis-i Mebusan seçimleri 1908-1914*. Ankara: İmge Yayınları.

Demir, F. (1996). II. Meşrutiyet dönemi Meclis-i Mebusan seçimleri (1908-1914), *(*Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Güneş, İ. (1997). *Türk parlamento tarihi Meşrutiyete geçiş süreci I-II. Meşrutiyet Dönemi (1839-1920),* Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

Hacısalihoğlu, M. (2008). *Jön Türkler ve Makedonya sorunu (1890-1918*), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Katerina, B. (1998). II. Meşrutiyet döneminde mebus seçimleri Rum Mebuslar (1908-1918), Çev: Yorgo Benlisoy. *Toplumsal Tarih,* Ağustos, 24-25.

Kerimoğlu, H. T. (2007). Kilise ve mektepler kanunu örneğinde II. Meşrutiyet döneminde İttihatçı- Rum ilişkileri. *ÇTTAD*, VI/14, Bahar, 3–25.

Kerimoğlu, H. T. (2009). *İttihat ve Terakki ve Rumlar 1908-1914.* İstanbul: Libra Yayınları.

Kerimoğlu, H. T. (2015). II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki muhalifi bir gazete: Sada-yı Millet. *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXX /1, 149-180.

Menteşe, H. (1986). *Halil Menteşenin anıları,* Haz: İsmail Arar, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Olgun, K. (2008). *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanının faaliyetleri ve demokrasi tarihimizdeki yeri.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Polat, N. H. (2001). Osmanlı Mebusan meclisinde Türkçe ile ilgili görüşmeler. *Türk Yurdu,* 21/1, Mart, 357-365.

Tokay, G. (1995). *Makedonya sorunu Jön Türk ihtilalinin kökenleri (1903-1908).* İstanbul: Afa Yayınları.

Tunaya, T. Z. (2015). *Türkiye'de siyasi partiler I*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzer, T. (1999). *Makedonya eşkıyalık tarihi ve son Osmanlı yönetimi*, Ankara: TTK.

Yalçın, H. C. (2000). *Siyasal anılar.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldız, S. (2006). Çıkışından bastırılmasına kadar 31 Mart isyanı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Extented abstract

The aim of the study is to fill the gap whether the non-Muslim deputies engaged in politics in the Ottoman parliament followed an integrative or divisive policy. In this study, it is aimed to seek an answer to the point of the Ottomanism understanding of the politics followed by the Greek Deputy Kozmidi Efendi, who made politics in the Parliament, and whether she followed a politics in the axis of Greekism. We will try to understand/make sense of whether the political line/attitude followed by Kozmidi Efendi in the parliament is close to Greek or Ottoman politics.The fact that the Greek community completed the politicization process in the early periods compared to other non-Muslims also affected the political role of the Greeks living in the Ottoman geography. The active politics of the Patriarchate and the Greek State were influential in shaping this role. In the 1908 elections, the Committee of Union and Progress tried to establish a bond with this society, taking into account the effectiveness of this society, despite the Greeks' stance against them. The biggest proof of this was that Kozmidi Efendi entered the parliament from the list of the Unionists despite his oppositional identity. Despite being elected from the list of the Committee of Union and Progress, he took an oppositional stance in the parliament. The extraordinary bond he established with the Patriarchate caused him to be perceived as a person acting under the guidance/shadow of the Patriarchate. While Hussein Cahit Yalçın took a strong opposition stance against Kozmidi Efendi both in the parliament and in his newspaper, he labeled himself as the agent of the Patriarchate. Although he centered on the understanding of Ottomanism, he always occupied the agenda, where he was engaged in politics in the shadow of the Greek State and the Patriarchate. This stigma also affected his way of doing politics in the parliament. The fact that he brought religious references to the forefront in the Churches and Schools Law negotiations and took a political stance in line with the interests of the Greeks strengthened these claims. While many non-Muslim deputies, including Kozmidi Efendi, wanted the inclusiveness of the Greek society from the historical process and orthodoxy to be decisive in the church problem, the Ottoman central system kept the nation/nation phenomenon in the foreground in the solution of the problem. Despite adopting the understanding of Ottomanism, he believed in supporting different elements in the Ottoman geography to transfer their own cultural and language codes to social life. He claimed that while the Ottoman political system centered Islam, it did not care about the religious references of other religions/sects. Based on the fact that the differences and sectarian differences in Christianity's own internal dynamics could not be fully read by the Ottoman regime, he opposed the central administration's determination of the rituals, worship styles, and places of worship of religions/sects other than Islam. While determining who is under the control of the churches, he found it appropriate to give it to the community, which is dominant and corresponds to the society. He was of the opinion that separating the churches in solving the problem would not yield any results. He objected to the Ottoman administration's ignorance of a cosmopolitan social structure. Kozmidi Efendi took an attitude towards increasing the functionality of the parliament and strengthening it against the government. He displayed a distant stance against the fact that the sultan and the grand vizier had too much authority before the parliament. He was concerned that with the increase of the sultan's powers, the Committee of Union and Progress would use this power for their own sovereignty in the parliament. The Committee of Union and Progress, ignoring the mention of the aforementioned party in the murder of Ahmet Samim, despite its criticism, and characterizing it as a lover of freedom were manifestations of a paradoxical approach. He harshly criticized the independent attitudes of the ministers/ministers, which ignored the supremacy of the assembly. He played an important role in the manifestation of the will of the people in the parliament. He argued that the constitutional system was mixed with the republican regime and that too much authority/responsibility was placed on the sultan in the functioning of the parliament. Despite constantly emphasizing the supremacy of the parliament, he also paid attention to the fact that the deputies act with a sense of responsibility. Kozmidi Efendi put forward a performance towards establishing equality between Muslims and non-Muslims on the axis of Ottomanism in parliamentary activities. In this context, in the face of the imposition of Turkish, he saw every society's education in its own language equated with the aims of the constitutionalism.

EKLER

Ek: 1

طنین

تاریخ تأسیس: ۱۳۲۶–۱۳۲۴ — دوردنجی ث — نومرو ۱۲۴۴

محل اداره

تورقیاده دائره خصوصه

ولایات ایچون بر سنه‌لك آوونه محل پوسته اجرتیله برابر: ۱۰۰ آق آلتی ۶۰ غروش

خارجه اجنبیه ایچون سنه‌لك آوونه محل پوسته اجرتیله برابر: ۱۸۰ آق آلتی ۹۵ غروش

۲۹ صفر ۱۳۳۰ ۵ شباط ۱۳۲۷ ۱۸ شباط الرکبی ۱۹۱۲

اخطار خصوص

نشر ایدیلمین آثار واوراق اعلمه اولنماز

نسخه‌سی (۱۰) پاره‌در

— یادار —

نسخه‌سی (۱۰) پاره‌دور

کامل پاشانك عرضه‌سی مناسبتیله

تحسین ایدیلمکدن مقوله نه‌کدی ، کامل پاشانك عرضه‌سی هیچ شبه‌سز کامل پاشا طرفداری مخالف خزنه‌لرك کیفی ، نتائمی فاجیه‌دی . چونکه شو اقتضات صره‌سنده کامل پاشانك عرضه‌سی برطاش اوجاغی کبی اینه‌لوب دورپیورلر . هر کون یوکسن اوغرامقده‌در . عرضه جیاً نشر اولونجه ، او طاشلر هپ طاقیلرك باشنه یغه‌جك ، یوکك پر سرمایه‌داری طاب اولدی . چونکه آرتق کامل پاشانك مهم پر عرضه‌سی واردی ، اوکه دون دون حکمتلر ، سرلر مندرج ایدی یولمکی تسویقله کوکی قوردوی ، هر کس عرضه‌نك ماهیتی آکلادی ، حکمی وردی .

اینته یون پروژلر عدو ایدمه‌دکری ایچون عرضه‌نك نشری مناسب دکلدی ، ایچون عرضه‌نك نشری مناسب دکلدی ، برطاق اسرار خزنه متولرینه کیمه‌لرمی وبره یوکیورلر . اوحاله یوخاریدکی کامل پاشا لایحه‌سندن هیچ بحث ایتمه‌لی ، یوکدن اتحاد وترقی طرفنه استنادیله جالیشملی ایدیلر . حتی استفاده ومقوزاته معروض قالانلر اتحاد وترقی‌یی مدافعه ایچون کامل پاشانك عرضه‌سی نشر ایتمك لزوم ایچون بروژج یاپدی . یوخسه‌نه لاجه‌سه‌دیلمیه‌جك قدر بر وظیفه‌سی کل صورتله طاقیلمش اولدیغی برد اید